

Introducció. Les diferents mirades del variacionisme en la tradició catalana

Miquel Àngel PRADILLA

Departament de Filologia Catalana. Universitat Rovira i Virgili
Xarxa CRUSCAT. Institut d'Estudis Catalans

Des de la dècada dels seixanta ençà, la importància atorgada al context ha anat donant forma a un àmbit de recerca que acull interessos compartits amb la sociologia, l'antropologia, la psicologia social, l'etnometodologia, la pragmàtica, l'anàlisi del discurs, l'anàlisi de la conversa, la lingüística del text, etc. Malgrat l'oposició de W. Labov a la denominació *sociolingüística*,¹ aquest terme ha fet fortuna a l'hora d'etiquetar un espai de coneixements profundament interdisciplinari, però amb voluntat d'assolir autonomia paradigmàtica. Des d'aquesta perspectiva, hom considera que el coneixement d'una llengua viva és més complet si permet mostrar, no només les relacions estructurals del sistema, sinó també el seu funcionament com a mitjà social de comunicació.

El naixement de la sociolingüística s'ha de vincular a interessos més sociològics que lingüístics, mentre que en la seua compleció disciplinària han adquirit més protagonisme aquests que aquells. Aquesta mena de «calaix de sastre», que aplega els treballs que estudien els fenòmens lingüístics en relació amb factors de tipus social, això és, el llenguatge en el seu context sociocultural, ha estat objecte de diversos intents de compartimentació. Tots aquests assajos de conceptualització presenten com a denomina-

CORRESPONDÈNCIA: Miquel Àngel Pradilla. Departament de Filologia Catalana, Universitat Rovira i Virgili. Av. Catalunya, 35. 43002 Tarragona. Tel.: 977 559 767. A/e: miquelangel.pradilla@urv.cat.

1. La prevenció de Labov cap al terme *sociolingüística* deriva del fet que aquesta etiqueta representa, paral·lelament, la possibilitat de fer lingüística sense tenir en consideració el component social. No cal dir que, malgrat el desacord d'aquest investigador, aquesta «possibilitat» s'ha entès (i continua entenent-se en termes quantitatius que no es poden negligir) en un sentit de «molta probabilitat». Això no obstant, considero rellevant reproduir les paraules que P. Trudgill (1994) dedica en el prefaci de l'obra de W. Labov (1996 [1994]: 15) *Principios del cambio lingüístico*, vol. I, *Factores internos*: «William Labov no sólo ha tenido una enorme influencia sobre el desarrollo de la lingüística secular; realmente él la fundó. Sin él, no habría habido ninguna tradición de investigación lingüística empírica en la comunicad de habla, lo cual, aun cuando muchos lingüistas se empeñen en referirse a ello como "sociolingüística", ha sido uno de los más importantes de entre todos los desarrollos de la lingüística teórica y descriptiva del siglo XX. Habiendo sido el creador de este modo de hacer lingüística, además, Labov ha permanecido durante treinta años en su propia vanguardia y ha seguido siendo no sólo su más antiguo y más influyente practicante, sino también el mejor.»

dor comú la distinció de dos grans blocs: l'un, el més fressat, té com a objectiu la descripció dels aspectes lingüístics de les societats, mentre que l'altre s'interessa pels fenòmens lingüístics en relació amb certes variables socials. L'objecte d'estudi preeminent del primer seria la societat i del segon, la llengua.

Atenent aquesta segmentació primària de la realitat sociolingüística, probablement les dicotomies que han fet més fortuna són les elaborades per Labov i per Fishman. Labov distingeix entre una *sociolingüística àmplia* i una *sociolingüística estricta*. La primera se centraria en les qüestions relacionades amb l'ús, les funcions i la situació comunicativa, i inclouria, encara que marginalment, la sociologia del llenguatge com a interacció dels factors socials amb les llengües i/o dialectes. La segona s'ocuparia de l'estructura i l'evolució del llenguatge inserit en el context social d'una comunitat de parla. Fishman proposa una separació entre la *macrosociolingüística* i la *microsociolingüística*, branques amb un abast conceptual similar —però de cap manera equivalent— a la consideració àmplia o estricta, respectivament, de la sociolingüística apuntada per Labov. A poc a poc, no sense aspectes sotmesos a controvèrsia, sembla que s'ha anat conformant un cert consens entre els estudiosos, que mostra la sociolingüística com una disciplina amb tres grans direccions: a) sociologia del llenguatge, b) etnografia de la comunicació i c) sociolingüística estricta. Mentre que la primera línia monopolitzaria la perspectiva fishmaniana *macro*, les dues restants es repartirien l'enfocament *micro*.²

En l'àmbit de la sociolingüística estricta s'han elaborat diversos models destinats a explicar la variació sistemàtica. Els més destacats són el *dinàmic* (Ch. J. Bailey, D. Bickerton i D. De Camp) i el *quantitatiu* (W. Labov). Tanmateix, el decantament majoritari dels nostres investigadors pel segon —també anomenat *dialectologia urbana, dialectologia social, sociolingüística* («*estricta*», «*en sentit restringit*», «*pròpiament dita*»), *estudi quantitatiu de la parla, model de regles variables, (socio)lingüística correlacional, variacionisme* i *sociolingüística de la variació*— motivarà que li dediquem la nostra atenció. Més encara si el considerem (metodològicament) com el referent a partir del qual han sorgit algunes línies de treball autòctones.

La proposta sociolingüística de W. Labov s'ha de considerar com l'elaboració més reeixida sorgida a partir de l'article de Weinreich, Labov i Herzog (1968) «*Empirical foundations for a theory of language change*». El treball en qüestió constituirà un veritable salt qualitatiu en la consideració social del llenguatge.

Aquest lingüista nord-americà beu, en els seus inicis, del model estructural a través del mestratge d'U. Weinreich. Tanmateix, a les darreries dels anys seixanta s'incorpora a la gramàtica generativa, de la qual proposa una extensió que incorpore un component social. Com ja s'ha dit, l'objectiu de Labov serà essencialment lingüístic:

2. Una de les principals discrepàncies a l'hora d'acceptar la taxonomia proposada és la consideració microsociolingüística de la sociolingüística estricta. El fet que aquest model es fonamenta en l'establiment de correlacions entre variables lingüístiques i variables considerades macrosocials, com la classe social, l'ètnia, etc., és considerat per alguns autors com un factor decisiu que reubicaria aquesta disciplina en l'àmbit de la macrosociolingüística.

es tracta d'estudiar el llenguatge tal com l'utilitzen els parlants en la comunicació quotidiana, això és, l'estudi de la seua estructura i evolució en el context social format per la comunitat de parla. Des d'aquesta perspectiva realista, l'objecte d'estudi serà observat en tota la seua diversitat.

La consideració de la llengua com un sistema ordenadament heterogeni i dinàmic es visualitza mitjançant la correlació de variables lingüístiques, socials i estilístiques. I els instruments metodològics que desenvolupa per empiritzar el model són l'entrevista sociolingüística i la quantificació estadística, primer en termes freqüencials i més tard probabilístics, amb les aportacions de l'escola canadenca (Sankoff, Cedergren i col·laboradors). Aquest darrer desenvolupament no és gens trivial, ja que es fonamenta en la idea, epistemològicament essencial, segons la qual les dades d'actuació no són res més que un reflex estadístic de la competència, que ara serà quantificada mitjançant l'aplicació d'un model logístic multiplicatiu que permetrà convertir les freqüències observades en l'actuació en probabilitats teòriques. Aquesta operació ha significat, en definitiva, passar d'ocupar-se amb molt rigor de les dades d'actuació a l'elaboració de models teòrics que donen compte de la competència sociolingüística dels parlants.

La sociolingüística de la variació penetra a l'àmbit catalanòfon (i a l'Estat espanyol) de la mà de l'investigador alacantí F. Gimeno. El mestratge que exerceix des de la Universitat d'Alacant dona el seu primer fruit amb la lectura de la tesi doctoral de Montoya (1985), un treball que aborda l'estudi del canvi lingüístic tant des de la vessant sincrònica com diacrònica (sociolingüística històrica). Paral·lelament, M. T. Turell, primer des de la Universitat de Barcelona i després des de la Universitat Rovira i Virgili, comença a articular un grup de col·laboradors que centraran el seu treball essencialment en la perspectiva sincrònica dels canvis en curs. La publicació el 1995 del llibre *La sociolingüística de la variació* donarà a conèixer una part de les recerques portades a terme.

Malgrat la vigència a casa nostra de la sociolingüística històrica, quantitativament migrada però d'un interès qualitatiu extraordinari, la recepció del model labovianà ha reproduït el biaix clarament sincronicista que el mateix investigador va promocionar. La ponència llegida el 1972 al XI Congrés Internacional de Lingüistes celebrat a Bolonya, «On the use of the present to explain the past», o el treball presentat a Mont-real en el col·loqui «New ways in analysing variation in English», titulat «What can be learned about change in progress from synchronic descriptions?», constitueixen un parell de bones mostres doctrinàries. Al voltant, doncs, d'aquest enfocament i amb especificitats metodològiques diverses, l'«ortodòxia» variacionista acumula un grapat de recerques força reeixit.

Finalment, voldria constatar la influència mútua creixent que estan experimentant les metodologies de la sociolingüística de la variació i de la fonètica experimental. En el XV Congrés Internacional de Ciències Fonètiques, celebrat a Barcelona l'agost de 2003, hom va poder constatar la presència destacada d'un bon nombre de treballs que s'aixoplugaven sota l'etiqueta *sociofonètica*. Des que Labov va establir correlacions entre la qualitat vocàlica i el perfil social dels informants mitjançant l'ús de tèc-

niques instrumentals, els seus seguidors han proporcionat un degoteig de treballs que amb el temps ha anat fent gruix. I paral·lelament, els resultats obtinguts han obligat els fonetistes a replantejar-se algunes qüestions teorico-metodològiques d'índole socioestilística absolutament desateses. En l'àmbit de la llengua catalana, qui signa aquestes ratlles ha insistit reiteradament en publicacions diverses en la conveniència d'assolir una comunitat metodològica amb la metodologia experimental.

En l'àmbit territorial de la llengua catalana, la sociolingüística de la variació ha anat a recer de l'omnipresent sociologia del llenguatge. Tanmateix, malgrat l'esmentada preeminència, els treballs de caire variacionista tenen una presència significativa en la nostra tradició. Això sí, l'ortodòxia laboviana molt sovint ha deixat pas a tot un seguit d'abordaments que li atorguen una catalogació més complexa. Les diferents aportacions que es van fer a la I Jornada Temàtica de la Xarxa CRUSCAT «La sociolingüística de la variació en l'àmbit de la llengua catalana» (Institut d'Estudis Catalans, 6 de juny de 2012) i que ara oferim als lectors interessats constitueixen una bona mostra de la diversitat de mirades de l'univers variacionista de la llengua catalana.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- TRUDGILL, Peter (1994). «Editor's preface». A: LABOV, W. *Principles of linguistic change*. Vol. I: *Internal factors*. Cambridge, Mass.; Oxford: Blackwell.
- (1996). «Prefacio». A: LABOV, W. *Principios del cambio lingüístico*. Vol. I: *Factores internos*. Madrid: Gredos.